

УДК 342.8

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.54>**Д. О. Колодін**кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню питань суб'єктного складу кримінальних правопорушень проти виборчої системи України. Аналізуються ознаки суб'єктів кримінальних правопорушень даної групи, як загальні, так і спеціальні. Проводиться короткий аналіз понять виборця та його основних ознак, співвідношення службової особи та публічного службовця у контексті даних кримінальних правопорушень. Наводиться перелік осіб, які підпадають під ознаки спеціального суб'єкта кримінальних правопорушень проти виборчої системи України.

Припускається, що розглядати поняття «член виборчої комісії» у співвідношенні із «службовою особою» як спеціальне та загальне поняття некоректно, оскільки колегіальний статус роботи виборчих комісій суперечить однозначному визначенню кожного члена будь-якої виборчої комісії як осіб, що виконують владні, організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції.

Пропонується висновок з приводу того, що у переважній більшості суб'єкт кримінального правопорушення проти виборчої системи має сукупність ознак, притаманних для загального (фізичні особи, які досягли шістнадцятирічного віку і є осудними) та спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Спеціальними суб'єктами у даному випадку частіше виступають учасники виборчого процесу та носії виборчих прав. У більшості випадків вчинення кримінального правопорушення спеціальним суб'єктом є притаманним даному виду кримінально карані діянь здебільшого в якості обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення або ж як кваліфікуючої ознаки.

Ключові слова: суб'єкт кримінального правопорушення, спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, суб'єкт кримінального правопорушення проти виборчої системи, службова особа, службове становище.

Постановка проблеми. Виборчі процеси в Україні останніх років та їх результати нашоують на думку про недосконалість механізму правового регулювання реалізації права громадян на участь у формуванні органів державної влади. Особливого значення набуває проблема юридичної відповідальності суб'єктів виборчих правовідносин, які мають статус спеціальних відповідно до виборчого законодавства, що ускладнюється недосконалістю правової бази з питань визначення правового статусу цих суб'єктів юридичної відповідальності.

Стан дослідження. Питання правової охорони виборчої системи, в тому числі засобами кримінального права, раніше досліджували А. Андрушко, К. Афанасьєва, Д. Голосніченко, С. Кальченко, Ю. Ключковський, А. Магера, Л. Медіна, М. Мельник, В. Погорілка, М. Рябець, М. Ставнійчук, Т. Стешенко, О. Сушинський, В. Тихий, Ю. Тодики, В. Шаповал та інші.

Метою даної статті є аналіз особливостей правового статусу та ознак суб'єктів кримінальних правопорушень проти виборчої системи.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень ч. 1 ст. 18 КК суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінально карані діяння у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Отже, у кримінально-правовій теорії суб'єктом кримінального правопорушення визнається особа, яка володіє сукупністю законодавчо закріплених ознак, що дають підстави для її притягнення до кримінальної відповідальності.

За загальноприйнятим підходом, ознаки суб'єкта кримінального правопорушення поділяються на загальні і додаткові. Так, «загальними ознаками є фізична особа, осудність, вік і вчинення кримінального правопорушення фізичною особою. Ці ознаки є обов'язковими для всіх складів

кримінальних правопорушень» і «відсутність хоча б однієї з них означає відсутність у діянні особи складу такого діяння» [1, с. 14]. Слід також враховувати той факт, що додаткові ознаки суб'єкта визнаються факультативними не для посягання, а для загального поняття суб'єкта кримінального правопорушення, адже, якщо конкретна норма передбачає наявність специфічних ознак складу, вони стають обов'язковими.

Ознака – фізична особа кримінального правопорушення означає, що суб'єктом не може бути будь-який інший суб'єкт правовідносин, окрім як фізична особа.

Визначаючи осудність як ознаку суб'єкта кримінального правопорушення, варто зазначити, що формулу осудності необхідно виводити на підставі трьох критеріїв: двох змістовних (психологічного і медичного) та формально-правового (юридичного) [2]. Змістовні критерії характеризують власне оцінку психічного стану особи і визначають інтелектуально-вольові здатності особи під час вчинення кримінального правопорушення. Інтелектуальна ознака розглядається як здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку здійснюваних дій та їх наслідків. Вольова ознака – здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення керувати своїми діями та діяти відповідно до своєї волі.

Розглядаючи вік як ознаку суб'єкта кримінального правопорушення, варто підкреслити, що згідно з ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилось шістнадцять років, водночас законодавець встановлює перелік кримінально караних діянь, за вчинення яких кримінальна відповідальність настає з 14 років – ч. 2 ст. 22 КК України.

Як відмічає Є.Л. Стрельцов, «у науковій доктрині кримінального права традиційно виділяють наступні категорії спеціального суб'єкту: це суб'єкт: а) який повинен, поряд з основними, мати і певні додаткові якості; або б) він повинен мати відповідні особливості, які вказані в диспозиції конкретної кримінально-правової норми; або в) такий суб'єкт повинен мати певні відзнаки, які обумовлені його діяльністю чи характером, покладених на нього обов'язків. Можлива і інша систематизація категорій спеціального суб'єкта. Наприклад, правовий статус суб'єкта, або соціально-правові і психофізичні якості особи, або характер діяльності, яка виконується суб'єктом» [3, 94].

Аналізуючи особливості суб'єкта кримінальних правопорушень проти виборчої системи України, передбачених ст.ст. 157-160 КК України, варто розпочати з того, що дані норми містять у своєму змісті по декілька частин, кожна з яких, відповідно, налічує кілька складів кримінального правопорушення. Дана обставина особливо важлива в контексті правильного розуміння та визначення характеристики кількісно-якісного складу суб'єктів кримінального правопорушення аналізованого виду.

Так, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 157 КК України, є як фізична осудна особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилось 16 років. Також передбачене вчинення даного діяння спеціальним суб'єктом – членом виборчої комісії або комісії з референдуму. Спеціальний статус члена виборчої комісії впливає із його функціональних обов'язків, які визначаються відповідно до Виборчого кодексу України [4] та Закону України «Про центральну виборчу комісію» [5], умисне невиконання яких може нанести шкоду як виборчим правам громадян, так і порушити встановлений порядок реалізації всіх необхідних складових елементів виборчої системи в Україні.

Примітно, що відповідно до зазначеного Закону України, член комісії визначається як посадова особа - публічний службовець.

У свою чергу, публічна служба – служба, що забезпечує реалізацію діяльності політичних і державних посадових осіб у колегіальних органах, органах судової влади, прокуратури, а також військовій та альтернативній службі, органах місцевого самоврядування [6, с. 141].

Наприклад, Н.С. Панова під час аналізу понять «державна служба» і «державний службовець» виокремила такі «основні ознаки державного службовця, які відмежовують його від інших службовців: зайняття посади в державних органах та їх апаратах; професійна діяльність, пов'язана із виконанням завдань і функцій держави, в яких здійснюється його діяльність; наділення певним обсягом владних повноважень; заробітна плата за рахунок державних коштів» [7, с. 156].

Отже, до публічних службовців належать особи, які займаються діяльністю в органах місцевого самоврядування, органах судової та державної влади, прокуратурі, військовій службі, альтернативній (невійськовій) службі, іншій службовій діяльності у державних органах або посідають державні посади і (або) мають

право розпоряджатися державними ресурсами, до яких варто віднести Центральну виборчу комісію.

Зміст ч. 2 та ч. 3 ст. 157 КК України фактично повторює зміст частини 1 цієї ж статті.

Аналіз змісту ч. 4 ст. 157 КК України дає підстави стверджувати, що суб'єктом у випадку вчинення таких діянь може бути як фізична осудна неслужбова особа, так і службовець, зокрема: 1) член виборчої комісії; 2) будь-яка інша службова особа.

Однак, аспект ототожнення членів всіх виборчих комісій із службовими особами є спірним та зазнає виправданої критики [8, с. 262]. Аналіз загальної норми, передбаченої ч. 3 ст. 18 КК України, Постанови Пленуму ВСУ від 26.04.2002 № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» та Виборчого кодексу України дозволяє констатувати помилковість суджень законодавця під час конструювання цієї спірної норми [9].

Відмічається, що поняття «службова» та «посадова» особа у національному кримінальному законодавстві традиційно розглядаються як тотожні. Однак такий підхід суперечить як Конституції України (ст. ст. 40, 55, 56), так і іншим законодавчим актам, зокрема Закону України «Про запобігання корупції», де ці поняття виокремлюються. Тут мова йде про посадових та службових осіб органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної податкової політики та державної політики у сфері державної митної справи (підпункт «е» п. 1.133 ч. 1 ст. 3), посадових та службових осіб інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим (підпункт «и» п. 1 ч. 1 ст. 3). Виокремлюються поняття посадової та службової особи і в Законі України від 10 листопада 2015 року «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» (ч. 4 ст. 11) [10].

Отже, розглядати поняття «член виборчої комісії» у співвідношенні із «службовою особою» як спеціальне та загальне поняття некоректно, оскільки колегіальний статус роботи виборчих комісій суперечить однозначному визначенню кожного члена будь-якої виборчої комісії як осіб, що виконують владні, організа-

ційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції.

У свою чергу, ч. 4 ст. 157 КК України вказівку на те, що суб'єктом зазначеного кримінального правопорушення може бути службова особа. Визначено, що спеціальний суб'єкт даного посягання має здійснювати згадане вище втручання з використанням свого службового становища, відповідно встановлення факту незаконності вимоги чи вказівки службової особи має базуватися на вивченні функціональних повноважень спеціального суб'єкта.

Переходячи до аналізу особливостей суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 158 КК України, варто відмітити, що при всіх можливих формах вчинення даного діяння вказуються саме на спеціального суб'єкта. Таким суб'єктом можуть бути наступні категорії службовців:

– ті, що забезпечують періодичне поновлення бази даних Державного реєстру виборців (ст. 22 Закону України «Про Державний реєстр виборців») - перший склад кримінального правопорушення [11];

– ті, що забезпечують належну роботу бази даних Державного реєстру виборців (ст. 14 Закону України «Про Державний реєстр виборців») - другий, третій, четвертий склади кримінального правопорушення [11].

Говорячи про суб'єкта складу незаконного використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 158-1 КК України необхідно врахувати зміст примітки до вказаної норм, де значиться, що «суб'єктом кримінального правопорушення, визначеного частиною другою цієї статті, не є виборці, учасники референдуму, які вчинили дії, передбачені цією частиною, щодо свого виборчого бюлетеня або бюлетеня для голосування на референдумі».

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 158-2 КК України може бути як загальний суб'єкт, так і член виборчої комісії чи член комісії з референдуму, чи інша службова особа, яка з використанням службового становища вчиняє незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму.

Ст. 158-3 КК України в ч. 1 надає перелік можливих суб'єктів даного складу криміналь-

ного правопорушення та відносить до останніх - голову, заступника голови, секретаря, іншого члена виборчої комісії чи комісії референдуму. Однак, кваліфіковані склади вказаного кримінального правопорушення можуть бути вчинені і загальним суб'єктом, в залежності від форми об'єктивної сторони діяння (наприклад, викрадення чи пошкодження тощо).

Ст. 159 КК України передбачає, що даний склад може бути вчинено як загальним, так і спеціальним його суб'єктом. Де до спеціального відноситься - член виборчої комісії або член комісії з референдуму, кандидат, уповноважена особа політичної партії, представник організації партії у виборчій комісії, уповноважена особа суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, довірена особа кандидата, член ініціативної групи референдуму, офіційний спостерігач чи службова особою, яка вчинила дане посягання з використанням свого службового становища.

Склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159-1 КК України може бути вчинено особою, яка була зобов'язана або яка, мала службовий обов'язок з приводу подання фінансової звітності політичної партії. У випадку вчинення складу діяння, яке заборонено приписано ч. 2 ст. 159-1 КК України, суб'єктом також може бути особа, яка здійснювала незаконне фінансування політичної партії, а так само особа, яка отримала чи вимагала таке фінансування.

Склад кримінального правопорушення підкупу виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму є двостороннім. А відтак, суб'єктом даного кримінального правопорушення може бути – виборець, учасник референдуму, член виборчої комісії або комісії з референдуму, офіційний спостерігач, кандидат.

Однак, у змісті ч. 1 ст. 160 КК України законодавець не визначає тієї сукупності достатніх ознак, наявність яких є обов'язковою для визначення статусу виборця як спеціального суб'єкта і подальшої кваліфікації кримінального правопорушення. Для визначення змісту даного поняття необхідно звернутися до інших нормативно-правових актів у галузі виборчого законодавства. Загалом, виборець як суб'єкт кримінального правопорушення має бути наділений певною сукупністю ознак до яких варто віднести громадянство України, вік не менший за 18 років, дієздатність та наявність відповідних документів, які ідентифікують (посвідчу-

ють) особу та встановлюють факт наявності громадянства України. Але окрім зазначеного, вимагається наявність відповідного запису про особу виборця у списку виборців.

Висновки. Отже, у переважній більшості суб'єкт кримінального правопорушення проти виборчої системи має сукупність ознак, притаманних для загального (фізичні особи, які досягли шістнадцятирічного віку і є осудними) та спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Спеціальними суб'єктами у даному випадку частіше виступають учасники виборчого процесу та носії виборчих прав. У більшості випадків вчинення кримінального правопорушення спеціальним суб'єктом є притаманним даному виду кримінально каранних діянь здебільшого в якості обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення або ж як кваліфікуючої ознаки.

Список використаної літератури:

1. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України : загальна частина : курс лекцій. К. : Атіка, 2001. 432 с.
2. Сучасне кримінальне право України: наукові нариси : монографія / Є. Л. Стрельцов, О. В. Козаченко, Н. А. Мирошніченко, Є. Ю. Полянський, Д. О. Балобанова ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія», Півден. регіон. центр Нац. акад. правових наук України ; за ред. Н. А. Мирошніченко, Є. Л. Стрельцов ; передм. С. В. Ківалов. Одеса : Юридична література, 2017. 487 с.
3. Стрельцов Є. Л. «Нові» категорії спеціального суб'єкту та традиційні оцінки їх ознак». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». Випуск 3. 2012. С. 94-98.
4. Виборчий кодекс України : Закон України від 19 грудня 2019 року № 396-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
5. Про Центральну виборчу комісію : Закон України від 30 червня 2004 року № 1932-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>
6. Куйбіда В.С., Білинська М.М., Петроє О.М. та ін. Термінологічний словник «Публічне управління» за заг. ред. В.С. Куйбіди, М.М. Білинської, О.М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.
7. Панова Н.С. Державний службовець і публічний службовець: понятійно-правова характеристика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 5. С. 155–159.
8. Мягков М.О. Окремі питання кримінальної відповідальності за перешкоджання здійсненню виборчого права. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3. С. 257-263.

9. Про судову практику в справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>
10. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листопада 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №1. Ст.2.
11. Про Державний реєстр виборців : Закон України від 22 лютого 2007 року № 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16>

Kolodin D. O. Concerning the subject composition of criminal offenses against the electoral system of Ukraine

The article is devoted to the study of the subject composition of criminal offenses against the electoral system of Ukraine. The characteristics of subjects of criminal offenses of this group, both general and special, are analyzed. A brief analysis of the concepts of a voter and its main features, the relationship between an official and a public official in the context of these criminal offenses is carried out. The list of persons who fall under the characteristics of a special subject of criminal offenses against the electoral system of Ukraine is provided.

It is assumed that it is incorrect to consider the concept of «member of the election commission» in relation to «official» as a special and general concept, since the collegial status of the work of election commissions contradicts the unambiguous definition of each member of any election commission as persons performing powerful, organizational and administrative functions or administrative and economic functions.

A conclusion is proposed regarding the fact that, in the vast majority, the subject of a criminal offense against the electoral system has a set of features inherent in a general (natural persons who have reached the age of sixteen and are culpable) and a special subject of a criminal offense. Special subjects in this case are often participants in the election process and holders of electoral rights. In most cases, the commission of a criminal offense by a special subject is inherent in this type of criminally punishable acts, mostly as a mandatory feature of the composition of the criminal offense or as a qualifying feature.

Key words: *subject of a criminal offense, special subject of a criminal offense, subject of a criminal offense against the electoral system, official, official position.*